

I funksjonstenkingens disiplinerende grep. (Svarreplikk til Thomas Mathiesen)

LEIF PETER OLAUSSEN, førsteamanuensis

I *Retfærd* nr. 110 hevdet jeg at Thomas Mathiesens funksjonsanalyser i læreboka *Retten i samfunnet* (Oslo 200?) er uakseptable fordi de mangler en forklaringsmekanisme, og fordi de er konspiratoriske. Mathiesens svarte (i samme nummer) at han finner kravet om en påvisbar forklaringsmekanisme for strengt. Sannsynliggjørende "sosiologisk resonnement, kontekstanalyse m.v." er tilstrekkelig, mener han, og han "neker å la [s]eg disiplinere inn i Olaussens strenge måte å tenke på" (s. 63). Olaussens tenkemåte "stenger for min tanke, fryser den fast, gjør meg som sosiolog redd for påvisbarhetsnormens falkeblikk, gjør meg til en fantasiløs sosiolog", skriver han. Det funksjonalistiske blikk er nødvendig fordi det "kan stimulere fantasi og gi nye perspektiver", hevder han (s. 65). Hans svar reiser to spørsmål som jeg vil kommentere nedenfor: Hva er rimelige krav til forskeres dokumentasjon for at deres påstander er holdbare? Og: Er det sant at funksjonstenking er fantasistimulerende?

Thomas Mathiesen hevder i *Retten i samfunnet* (s. 71) at hovedgrunnene til at fengselsstraffen består, er at den bidrar til å

oppretholde seg selv, ved sine tre latente funksjoner (renovasjons-, avlednings- og handlingsfunksjon). Han mener å ha krav på å bli trodd uten å oppgi en påvisbar forklaringsmekanisme, og han mener at det er tilstrekkelig å sannsynliggjøre denne årsak/virkning-tenkingen ved å vise til sosiologisk resonnement, kontekstanalyse m.v. Det generelle kravet til akseptable begrunnelser for forskeres påstander kan formuleres kantiansk: Forskere kan bare anvende prinsipper for begrunnelse som er slik at vi må ønske at alle forskere benytter samme prinsipper. Når Mathiesen behandler fengselsstraffens *tilsiktede* virkninger (avsnitt 2.1.1, s. 39 ff i læreboka) kommer det rimelig klart fram at han stiller strenge krav om at slike virkninger *må kunne dokumenteres*, for å være troverdige.¹ Han godtar ikke andres påstander om at fengselsstraffen virker avskrekkende eller rehabiliterende, selv om de underbygges av både sann-

1 For ytterligere innsikt i hvilke krav Mathiesen synes er rimelig stille til *andres* påstander for at de kan anses som troverdige, se Mathiesen, Th.: *Kan fengsel forsvares?* Pax forlag: Oslo 1995.

synliggjørende resonnementer og eksempler. Han krever forskningsmessig *belegg* for å godta slike påstander. Det synes jeg er rimelig, og når Mathiesen stiller slike krav til troverdighet for *andres* påstander, må han ut fra det kantianske prinsippet stille tilsvarende strenge krav til belegg for *egen* påstander.

Hvis Mathiesen skal kunne kreve troverdighet for sine påstander uten å spesifisere påvisbare virkningsmekanismer, og uten annet enn resonnerende belegg, må han akseptere (og gå inn for) at også *andre* forskere blir trodd på samme grunnlag, for eksempel at fengselsstraff skaper lovlighet. Men ønsker Mathiesen å godta dette som sant, til og med uten å kreve å få kjennskap til mekanismen som skaper lovlighet? (Og hvordan skal påstanden kunne undersøkes forskningsmessig, dersom en påvisbar mekanisme ikke må oppgis?)

Mathiesens påstand at funksjonstenking stimulerer til faglig fantasi og nye perspektiver er mer uttrykk for ønsketenking enn realiteter. Funksjonsanalyser i *Retten i samfunnet* viser tvert imot at funksjonstenkingen virker sterkt disiplinerende på fantasien. I boka (jfr. note 13 s. 217) nevner Mathiesen at funksjonsbegrepet ble tatt inn i sosiologien fra biologien, og han skriver at denne meget tvilsomme organismetenkingen er forlatt i nyere sosiologi. Forløpet av hans analyser (i *Retten i samfunnet*, s. 69) som leder fram til påstandene om fengselsstraffens tre latente funksjoner, er slik:

1) I strafferettslig teori hevdes det at straffen har et individualpreventivt og et allmennpreventivt formål.

2) Forskning gir ikke grunnlag for å tro at påstander om fengselsstraffens individualpreventive effekt er sann.

3) Forskningsmessig undersøkelse av påstander om allmennprevensjonen er vanskeligere å utføre, derfor vet vi mindre sikkert hvor holdbare enkelte slike påstander er. "Likevel er det ikke urimelig å anta at den allmennpreventive virkning av fengselsstraffen (som vi holder oss til her) i alle fall har sine begrensninger" (s. 69). Og det er i alle fall rimelig å anta at finere nyanseforskjeller i straffeutmåling eller mindre justeringer av straffene via lovgivning, har begrenset allmennpreventiv virkning.

4) "Med dette som bakgrunn", fortsetter han (s. 69), "har samfunnsforskere fremhevet at straffen generelt, og fengselsstraffen spesielt, har andre, ikke-tilsiktete virkninger. Dertil, som et viktig tillegg, har samfunnsforskere spurt om det ikke kan være så at (fengsels)straffen til og med har *ikke-tilsiktete virkninger som bidrar til at den består*." (s. 69, uthevingen er Mathiesens)

At fengselsstraffen har ikke-tilsiktete virkninger fremstilles (i pkt 4) som en *logisk nødvendig følge* av at premisene (pkt. 2 og 3) er riktige. Men denne slutningen følger av en stilltiende premiss om at samfunnsfenomener har virkninger som bidrar til å opprettholde fenomenene selv, jfr. den sosiologiske organismemodellen, som i praksis ikke er forlatt likevel. Denne tenkemåten åpner ikke den sosiologiske fantasi, men *lukker den inne på ett spor*, kun på jakt etter latente funksjoner som tilsynelatende er "logisk" begrunnet. Hvis man derimot frigjør seg fra funksjonstenkingens

disiplinerende grep, kan man finne en lang rekke grunner til at fengselsstraffen blir opprettholdt. Noen muligheter: Den opprettholdes fordi både politikere, straffettoreteoretikere og folk flest synes at det er moralsk riktig å straffe, så lenge straffen som brukes, er moralsk forsvarlig, uten å ha behov for en eneste begrunnelse ut over dette. Folk flest og politikere kjenner kanskje ikke den forskning som Mathiesen bygger på når han begrunner at prevensjonsteoriene er uholdbare. Derfor synes de muligens at fengselsstraffen er godt begrunnet. Noen har kanskje hørt om disse forskningsresultatene, men avviser dem fordi de virker kontrainuitive.

Mathiesens avgrensede fantasi, disiplinert til utfoldelse innenfor funksjonstenkingens snevre ramme, fører til at slike begrunnelser ikke når opp blant hans hovedgrunner til at fengselsstraffen blir opprettholdt. Det er like irrelevant for ham å spørre politikere og folk om hvorfor fengselsstraffen opprettholdes, som det er for biologer å spørre planter og dyr om hvorfor de er som de er, og lever som de gjør. – I sitt svar til meg hevder han at hushjelplovens lange liv skyldes lovens symbol- eller kompromissfunksjon. Men: Hvorfor har ingen dokumentert at loven minimum en

gang har blitt brukt slik? Dessuten er det lett å finne en alternativ forklaring: Samfunnsutviklingen medførte at hushjelper forsvant, og samtidig ble loven ubrukbar også som symbol. Den ble raskt glemt og ble stående lenge, til en lovrevisjon gjorde det naturlig å oppheve den. En fantasi som er hemmet av funksjonstenkings disiplinerte grep, ser ikke (behovet for) slike alternative forklaringer.

Til slutt: Jeg har selvsagt ikke forfulgt Thomas Mathiesen på hans forelesninger. Det var enighet om at jeg som kursansvarlig for et nytt kurs skulle følge all undervisning, også hans. Mitt sitat fra hans offentlige forelesning er korrekt, og jeg gjenga ikke noe som jeg måtte forstå var et tilfeldig og ulykkelig feilskjær, og som avviker sterkt fra tanker i læreboka. Sitatet er helt i tråd med hvordan han der (s. 68) generelt hevder at makthavere opptrer. Jeg godtar gladelig at han finner det urimelig å forklare hopi-indianernes regndanse med at høvdingen eller medisinnmannen opptrådte konspiratorisk. Men som jeg hevdet i min første artikkel, finner jeg alle sosiologiske "forklaringer" som udokumentert bygger på at diffuse (grupper av) makthavere opptrer konspiratorisk, faglig urimelige og uinteressante.